

« zurück blättern vor »

HEBEL subst. m., ab 1437; auch *hibel*, *hybel*. 1) ‘Hobel, Tischlerwerkzeug zum Glätten von Holz’ – ‘narzędzie stolarskie służące do wyrównywania i wygładzania powierzchni drewnianych’: 1437 Wisł nr 228, STP *Hebel lemgał (pro lewigal)*. o Mitte 15. Jh. PF V 28, STP *Hebel ascia*. o 1564 Mącz 303a, SPXVI *Planula. Hebel którym gładzą á pociofuyą defzczki*. o 1572 BudBib Is 44/12, SPXVI *Kowal (czyni) hebel [dolabra] / y robi (iy) w rzeżawiu [!]*. o 1575 CzechRozm 235v, SPXVI *[budowniczy] wprzod gąłęzi okrzeşe / potym skorę obija / á nákoniec pod fznur sztáchuie / y ciefşe: á oćiofawşzy heblem ofstátek gładzi*. o 1596–1613 Volck Dict, Puz *hebel*. o (1612) 1622 Miask.Ryt. 23, L *Pogładzić nierówności heblem*. o 1727 Łoski Lutnia 32 *Y po tych dwóch drabinkach gładkich iák zpod heblá, Człek poştępuie niby ná fzczebel ze fzczebla*. o 1777–1779 Kluk Rośl. 2 159, L *Heble ftolarskie bywaią osadzone w gruszkę, w klon*. o 1781–1783 Jak.Art.1 302, L *Do gładzenia tych puştów używa się osobnego *hybla*. o 1825 KWar 776, NOWO *różne Noże, Widelce, Nożyczki, Hible, Fajki, Druty, Któdki itp.* o (†1849) 1949 Słow.Poem. II 34, DOR *Belek się ledwo dotykały heble*. o †1863 Korz., Sw *Po dziesięć i piętnaście egzemplarzy jednego gatunku hyblów, piłek*. o 1898 Konopn.Ludzie 383, DOR *Tutaj to, za tymi małymi okienkami słychać cały boży dzień suwanie hebli, zgrzyt pilników, warczenie toczydła*. o (1921) 1923 Małaczewski *Któryś z legionistów [...] ozdobił ogładzone heblem ściany wycinkami zakopiańskimi*. o 1951 Hertz B. Termin. 103, DOR *Zaświštały piły, zaszurały heble, i rozległ się cichy szept odgarnianych wiórow.* – (SŁA), STP, SPXVI, MĄCZ, CN, TR, L, SWIL, Sw, LSP, DOR. 2) ‘Vorrichtung, mit der Maulwurfshügel oder andere Unebenheiten auf einer Wiese eingeebnet werden’ – ‘przyrząd, którym wyrównuje się kretowiska i inne nierówności na łące’: 1777–1779 Kluk Rośl. 3 121, L *którym się kretowiny lub inne na łąkach wyniosłości równiaią, ma trzy sztuki drzewa dębowe, na trzy ostrza wyrabiane. Takowy hebel od koni po łące ciągniony, równa iq.* – L, SWIL, Sw, LSP. ◇ **Var:** *hebel* subst. m., 1437 Wisł nr 228, STP – (SŁA), STP, SPXVI, MĄCZ, CN, TR, L, SWIL, Sw, LSP, DOR; *hibel* subst. m., [hapax] 1825 KWar 776, NOWO; *hybel* subst. m., 1781–1783 Jak.Art.1 302, L o [LBel.] †1863 Korz., Sw – L, Sw sowie (1772) 1791 TRMOSZCZ. ◇ **Etym:** frühnhd. *Höbel* subst. m., ‘Werkzeug zum Glätten’, GRI. ◇ **Konk:** *strug* subst. m., bel. seit ca. 1420, STP, zuerst geb. MĄCZ, nur für Inh. 1. ◇ **Der:** *hebelek* subst. m., [hapax] 1564 Mącz 93d, SPXVI, zuerst geb. MĄCZ, nur für Inh. 1; *heblík* subst. m., [hapax] 1588 Calep 339a, SPXVI, nur für Inh. 1; *heblowiny* subst. pl., ‘Hobelspäne’, (†1916) 1949–1951 Sienk.Now.II 164, DOR, zuerst geb. CN, nur für Inh. 1; *heblowy* adj., [hapax] 1841 Łab., Sw, zuerst geb. L, nur für

Inh. 1. ❖ Das seit 1437 belegte und damit wohl im 14. Jh. entlehnte Wort hielt sich mit bemerkenswerter Stabilität bis ins 20. Jh. Erst dann wurde seine deutsche Herkunft von Puristen “entdeckt” und das Ersatzwort *strug* (zu *strugać* ‘schaben’) geprägt. Obwohl das Wort als “schädlicher Germanismus” sogar in der Schule bekämpft wurde, konnte es im Gegensatz zu vielen althergebrachten Lehnwörtern (z. B. ↑*szlachtuz*) nicht aus dem Allgemeinwortschatz verdrängt werden. Dies hängt wohl mit dem Verb ↑*heblować* zusammen, das nur in dieser Bedeutung verwendet wird, während *strugać* nach wie vor ‘schaben’, auch ‘schnitzen’, bedeutet. Die Form *hybel* kann eine phonetische Variante von *hebel*, das isolierte *hibel* eine (dialektale) Variante davon oder eine Neuentlehnung aus nhd. (mitteldt.) *Höbel*, *Hübel* (GRIMM) sein. Es fällt auf, daß (1772) 1791 TROTZ und MOSZCZEŃSKI (Deutsch–Polnisch) unter “hobel” usw. nur *hybel*, *hyblować*, *hyblowanie* haben.

« zurück blättern vor »